

SOCIALINĖS PAGALBOS GALIMYBĖS ARTIMOJE APLINKOJE SMURTAUJANČIAM VYRUI

Valdas Rimkus, Aušra Motuzaitė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje keliama socialinės pagalbos artimoje aplinkoje smurtaujančiam vyrui problema. Aptariamos smurto priežastys ir pagalbos smurtavusiems vyrams bei jų rezocializacijos kryptys. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad smurtavę vyrai sulaukia informacinės, teisinės, psichologinės ir socialinės pagalbos, tačiau socialinės-psichologinės pagalbos komponentas yra per menkai išplėtotas, stokoja ma specialistų, socialinių darbuotojų įtraukimo į šį procesą. Socialinių darbuotojų pagalbos smurtaujančiam vyrui galimybės neišnaudojamos, jie retai visavertiškai įsitraukia į pagalbos teikimo procesą. Dažniausiai tas funkcijas atlieka probacijos tarnybos specialistai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: smurtas artimoje aplinkoje, socialinė pagalba, socialinis darbas.

Abstract

The article addresses the problem of social work support to domestically violent males. The causes of violence and the process of help and resocialization are discussed. The research results reveal that domestically violent males receive informational, legal, psychological and social help, however, the component of social-psychological help is underdeveloped, lack of involvement of social workers is felt. Possibilities of social work support are underutilized, social workers rarely participate in the whole of support process. Usually the role of social worker is carried out by probation officers.

KEY WORDS: domestic violence, social work support, social work.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v68i3.885>

Įvadas

Smurtas šeimoje, nepaisant teigiamų poslinkių šioje srityje, išlieka viena skaudžiausių visuomenės problemų. Remiantis Policijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2013 metais smurto aukomis dažniausiai tapdavo moterys (8322 atvejai), vaikai (739 atv.) ir vyrai (1128 atv.). Tuo tarpu įtariamai smurtautojai daugeliu atvejų yra vyrai: 2013 m. duomenimis, jie sudarė 93,5 proc. visų įtariamųjų (8151 atv.), moterys ir vaikai – atitinkamai 5,7 % (501 atv.) ir 0,7 % (62 atv.).

Sėkminga smurto prevencija neįmanoma be pagalbos pačiam smurtautojui teikimo. Todėl aktualu apžvelgti Lietuvoje pagalbos teikimo smurtautojams (pirmiausia vyrams, kurie sudaro absoliučią jų daugumą) situaciją. Nors galima pastebėti teigiamų tendencijų (Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos 2013 m. priemonių įgyvendinimo plane iš bendros 350 tūkst. litų sumos 70 tūkst. skirta finansuoti organizacijoms, teikiančioms pagalbą smurtautojams),

tačiau Valstybinėje smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programoje, kurią patvirtino LR Vyriausybė, apie pagalbą smurtautojui nebeužsimenama. Nuoseklaus pagalbos teikimo smurtaujantiems vyrams stoka ir pačių vyrų bei visuomenės požiūris į problemą greičiausiai ir lemia, kad šiandien Lietuvoje veikia tik keli vyrų krizių centrai, įsikūrę Kaune, Vilniuje, Alytuje, Marijampolėje ir Utenoje, kuriuose dirbama su smurtaujančiais vyrais. Smurtaujantiems vyrams vis dar sunkiai prieinama socialinė ir psichologinė pagalba. Jiems dažniau skiriamos laisvės atėmimo bausmės, baudos, bet jos neišsprendžia smurto artimoje aplinkoje problemos. Atvirkščiai, smurtautojas grįžta į šeimą dar agresyvesnis, dar priešiščiau nusiteikęs.

2011 m. gegužės 26 d. priimtas LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, kuriame pirmą kartą apibrėžiama smurto artimoje aplinkoje samprata. L. Narkauskaitės, A. Krupskienės (2011, p. 5) teigimu, šis įstatymas parengtas siekiant, kad smurto atvejų būtų kuo mažiau, būtų operatyviai reaguojama į kiekvieną smurto privačioje erdvėje atvejį, kad nė vienas smurtautojas neišvengtų atsakomybės, o nukentėjęs asmuo būtų apsaugotas ir gautų reikiamą pagalbą. Vis dėlto šiame įstatyme akcentuojama pagalba smurtą patyrusiam asmeniui, o apie pagalbą smurtautojui nekalbama, užsimenama tik apie jo atsakomybę.

Kita vertus, socialinio darbo su smurtaujančiais vyrais praktinė ir teorinė bazė Lietuvoje tik pradeda kurtis. Iki šios dienos atlikta nedaug mokslinių tyrimų, kur būtų nagrinėjami darbo su smurtautojais principai, metodai ir jų taikymo efektyvumas. Nesukurta aiškių socialinio darbo prieigų, nubrėžiančių darbo su šia klientų grupe gaires, todėl aktualu šią sritį patyrinti plačiau. Taigi šio tyrimo tikslas – atskleisti socialinės pagalbos galimybes artimoje aplinkoje smurtaujančiam vyrui.

1. Teorijos ir praktikos apžvalga

„Socialinio darbo žodyne“ (Barker, 2003, p. 128) smurtas šeimoje aiškinaamas kaip šiurkštus elgesys vaikų, pagyvenusių žmonių, sutuoktinių ir kitų šeimos narių atžvilgiu. Jis įvardijamas kaip socialinė problema, kelianti pavojų asmens nuosavybei, sveikatai ar gyvybei. G. Marshallas (1998, p. 169–170) „Sociologijos žodyne“ papildoma, kad smurtas šeimoje ypač būdingas vyrams.

Dažniausios smurto tyrimo ir aiškinimo kryptys yra biologinė, psichologinė, socialinė ir teisinė. Šalia klasikinių smurtą aiškinančių teorijų, tokių kaip A. Banduros socialinio išmokymo teorijos, teigiančios, kad smurtauti išmokstama sąveikaujant su aplinkiniais (tėvais, bendraamžiais ar veikiant žiniasklaidai), egzistuoja frustracijos – agresijos teorija, teigianti, kad smurtą stimuliuoja nepatenkinti poreikiai, norai ar tikslai, galima pateikti ir rečiau aptariamų smurto priežasčių

aiškinimų. Pavyzdžiui, V. Legkausko (2010, p. 308–309) teigimu, nors agresiją dažnai siejame su pykčiu, dar glaudžiau ji susijusi su baime. Baimė siaurina mūsų blaivaus mąstymo ir alternatyvių sprendimų atradimo galimybes. Ji greitai gali peraugti į pyktį, tada žmogus pasitelkia agresiją, kaip paprasčiausią problemos sprendimo priemonę.

Amerikietis psichiatras J. Gilliganas savo knygoje „Smurto prevencija“ (2002) kaip smurto priežastį įvardija gėdą. Jo teigimu, tik „keršydamas kitiems asmuo sumažina gėdos jausmą, nes taip jis pakeičia silpnojo, pasyvaus, bejėgio ir todėl gėdingo žmogaus, kitų žmonių paniekos (t. y. jų pajuokų) objekto įvaizdį į priešingą: galingo, aktyvaus, pasitikinčio savimi, todėl žavaus ir atsparaus gėdai žmogaus įvaizdį“ (Gilligan, 2002, p. 53). Smurtautojo tikslas – priversti kitus kentėti, verkti, bijoti. Tada jis jaučiasi galingas ir kitų gerbiamas.

Pasak to paties J. Gilligano, didžiausia į smurtą linkusio vyro baimė yra ta, kad jis išeis ne „trenkdamas durimis“, o su ašaromis. Kaip tik todėl jis stengiasi kuo garsiau trankytis, kad tai užmaskuotų jo gėdingas ašaras. Jei gyvenimas griūva su trenksmu, tai įvyksta ne dėl „agresijos instinkto“, bet dėl visiškai priešingo dalyko – baimės, kad kas nors išgirs raudą, kuri kyla iš rūpesčio ir globos troškimo (Gilligan, 2007, p. 211). Smurto protrūkius gali skatinti net lyčių nelygybė ir stereotipinis lyčių vaidmenų suvokimas. Vyriškosios lyties vaidmuo skatina smurto kultą: smurto nepraktikuojantis vyras kalamas prie „gėdos stulpo“, tuo tarpu smurtautojas keliamas ant garbės pjedestalo. Vyrų smurtą skatina ir moteriškosios lyties vaidmuo, kartu slopina moterų smurtą, varžydamas moterų laisvę ir paversdamas jas nuo vyrų priklausomais sekso objektais (Gilligan, 2007, p. 229–230).

Natūralu, kad pagalba smurtautojui ir resocializacijos procesas turėtų paveikti įvairius asmens aplinkos lygmenis. Teigiama, kad galutinis resocializacijos rezultatas turėtų būti asmens poreikių patenkinimas, konstruktyvių vertybių, normų ir troškimų internalizavimas ir pagalba, sveikatos ir psichologinių problemų kompensavimas. A. Juodraičio (2003), G. Liaudinskienės, I. Leliūgienės, L. Abromaitienės (2003) požiūriu, resocializacijos ir/ar prevencijos procesas turėtų paveikti šiuos aspektus: edukacinę veiklą (ugdomasis aspektas); individualios elgsenos keitimą (psichologinis aspektas); socialinę globą (socialinis aspektas); drausmę ir priežiūrą (teisinis aspektas).

Edukacija ir švietimas yra vienas dažniausių smurto prevencijos, kartu ir pagalbos smurtautojui metodų. Šiuo atveju kalbama tiek apie žinių teikimą pačiam smurtautojui, tiek apie visuomenės švietimą. Anot V. Justickio (2004, p. 252), švietimas turbūt yra vienas seniausių nusikaltimų prevencijos metodų. Paskaitos, pašnekesiai nusikalstamumo temomis, filmų peržiūros ir aptarimai – visa tai planuojama kiekvieną kartą, kai reikia užtikrinti kokio nors nusikaltimo prevenciją.

Nieko nuostabaus, kad ir LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme numatyta ne viena prevencinio švietimo priemonė: visuomenės informavimo ir teisinio švietimo kampanijų organizavimas, pareigūnų mokymas, kvalifikacijos kėlimas.

Kita svarbi pagalbos sritis – psichologinė pagalba. J. Gilliganas įsitikinęs, kad „negalima nuleisti rankų ir palikti likimo valiai nė vieno iš jų. Net sunkiausiai gydomi smurtautojai gali išmokyti gyventi su aplinkiniais konstruktyviai, o ne destruktiviai“ (Gilligan, 2002, p. 123). Tačiau šiuo atveju kyla problema, nes, pasak K. Jovaišo (2009), smurtautojai nėra motyvuoti, jie neturi poreikio gydytis ir pagalbos paprastai kreipiasi ne savanoriškai, o teismo įpareigoti. Vis dėlto teismo įpareigojimai gali tapti kaip tik tuo stimulu, kuris padės smurtautojui žengti žingsnį keitimosi link. Juk net ir priversitinis apsilankymas pas psichologą gali padėti žmonėms išreikšti savo jausmus žodžiais, o ne kumščiais, išmokyti suprasti ir pažinti save. Todėl galima teigti, kad teikiant psichologinę pagalbą svarbu didinti smurtaujančių vyrų motyvaciją tiek ieškant tam tikrų motyvų, tiek taikant priversitinius įpareigojimus.

Smurtautojams yra svarbi ir teisinė pagalba. Tai ir teisinės atsakomybės, ir pasekmių už padarytus veiksmus išaiškinimas, ir informacijos apie galimą pagalbą bei laikinos gyvenamosios vietos (jei taikomas įpareigojimas nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens) suteikimas. Smurtavusio asmens teisė gauti šią informaciją įtvirtinta Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme.

Galiausiai neišsiverčiama ir be socialinės pagalbos. Šiuo atveju ypač svarbus tampa socialinio darbuotojo vaidmuo. Socialiniams darbuotojams teikiant pagalbą smurtautojui gali tekti vesti terapinius ar savipagalbos grupių užsiėmimus, tarpininkauti, užtikrinti smurtautojo vaikų interesų apsaugą ar būti atvejo vadybininkais, konsultantais, informacijos teikėjais. Netolimoje ateityje turbūt prisidės ir mediacija. Socialinis darbuotojas, veikdamas kaip atvejo vadybininkas ar tarpininkas, atsižvelgdamas į šeimos situaciją ir moters pageidavimą, organizuoja tarpininkavimą su smurtautoju paslaugų teikimą. Tarpininkavimas palengvina dialogą tarp ginčo šalių, padeda susitarti dėl atsakomybės vaikui, būsto ir turto dalybų, suprasti vienas kitą, apsvarstyti, ar tikslinga nutraukti santuoką, o gal įmanoma išgelbėti šeimą. Taip sudaroma galimybė puoselėti naują bendravimo kultūrą tarp buvusių partnerių, suteikiama žinių ir įgūdžių, kaip spręsti konfliktus (Diršienė ir kt., 2007, p. 14). Tarpininkavimo paslauga nukreipta ne į laikiną praeities konflikto „užglaistymą“, juo siekiama ilgalaikio pozityvaus tikslo – išvengti konflikto tarp ginčo šalių ateityje, ypač kai būsimi santykiai tarp jų neišvengiami (po skyrų būvę vyrai ir žmona turi rūpintis savo vaikais), mažinti jų neigiamus patyrimus.

Kitas socialinio darbuotojo vaidmuo – informavimas ir konsultavimas. Šiuo atveju smurtiniu elgesiu pasižyminčiam asmeniui suteikiama žinių, kaip galima

spręsti iškilusias socialines problemas, informacijos apie tarnybas ir institucijas, kurios teikia pagalbą, nukreipiama į jas. Konsultuojant smurtavusius vyrus siekiama padėti gautos informacijos ir naujų bendravimo įgūdžių pagrindu susikurti nesmurtinio elgesio modelius, kurie užtikrintų geresnę gyvenimo kokybę. Socialinis darbuotojas turi tapti konsultuojamo asmens patikėtiniu, pakeičiančiu senus draugus, neretai sugėrovus, kurie pastiprindavo jo smurtinį elgesį (Diršienė, Reikertienė, 2008, p. 54–57).

Esant poreikiui, socialinis darbuotojas gali organizuoti smurtaujančiam asmeniui maitinimo, asmeninės higienos ir priežiūros paslaugas. Esant poreikiui ir įvertinus konkrečią smurtiniu elgesiu pasižyminčio asmens situaciją, tikslinga pagalbos procese organizuoti specialiąsias socialinei priežiūrai priskiriamas laikino apnakvindinimo socialines, trumpalaikės socialinės globos bei socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugas. Šiuo metu smurtaujantys asmenys pagalbos, kuri bent iš dalies apima aukščiau išvardytus aspektus, gali tikėtis iš keleto institucijų: policijos, probacijos tarnybos ir krizių centrų.

Didelis vaidmuo smurto artimoje aplinkoje atveju tenka policijos pareigūnams, kurie pirmieji sužino apie smurtą ir atvyksta į įvykio vietą. Pagrindinė policijos funkcija – užtikrinti nukentėjusiųjų saugumą, tirti įvykio aplinkybes ir taikyti smurtautojui poveikio priemones, kai kuriuos pareigūnų atliekamus veiksmus galima vertinti kaip pagalbą smurtautojui. Pirmiausia policijos pareigūnai stengiasi sustabdyti smurtą artimoje aplinkoje sulaikydami patį smurtautoją, „atvėsindami“ įkaitusią atmosferą ir užtikrindami asmenų saugumą. Smurtautojui jie gali pasiūlyti tam tikras reabilitacijos priemones, informuodami apie galimas nakvynės vietas, paaiškindami tolesnes procedūras ir nurodydami institucijas, į kurias galima kreiptis.

Vis dėlto policijos pareigūnų indėlis dažniausiai susijęs tik su teisiniu pagalbos proceso aspektu. Kita pagalba smurtautojui – socialinė, edukacinė, psichologinė – prasideda tik teismui priėmus sprendimą asmeniui lankyti elgesį keičiančias programas. Tada smurtavę asmenys susiduria su kitomis institucijomis – probacijos tarnybomis bei krizių centrais, kuriuose šios programos vykdomos.

Probacijos tarnyboje dirbama su tais smurtavusiais vyrais, kuriems neskiriamos realios laisvės atėmimo bausmės, bet jie įpareigojami lankyti smurtinį elgesį keičiančias programas. Be to, Lietuvos Respublikos probacijos įstatyme numatyta, kad probuotojai padeda spręsti asmenines ir socialines problemas. Probacijos tarnybos darbuotojai konsultuoja ir tarpininkauja asmens ar kitų dokumentų tvarkymo, būsto paieškos klausimais, nukreipia į socialinių paslaugų įstaigas, taip pat įstaigas, teikiančias paslaugas asmenims, sergantiems priklausomybės ligomis, informuoja apie socialines lengvatas iš laisvės atėmimo vietų paleistiems asmenims, padeda įsidarbinti probuojamiesiems, inicijuoja susitikimus su galimais

darbdaviais, informuoja apie darbo biržų teikiamas paslaugas, motyvuoja ir skatina probuojamuosius įgyti išsilavinimą, dalyvauti elgesio pataisos programose ir kt. (Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas, 2011).

Nors probacijos tarnybose smurtavusiems vyrams suteikiama socialinė ir psichologinė pagalba, be abejo, yra reikšmingas etapas, visapusiška, kompleksinė pagalba suteikiama tik vyrų krizių centruose, kurių Lietuvoje kol kas nėra daug. Viena pagrindinių vyrų krizių centrų misijų – padėti vyrams ir jų šeimos nariams, esantiems tam tikroje krizinėje situacijoje. Čia taikoma kognityvinė elgesio terapija, psichologinės konsultacijos, edukaciniai užsiėmimai, vykdomi įvairūs projektai ir programos.

Mažas vyrų krizių centrų skaičius sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemą yra tik viena medalio pusė. Kita pusė, reikalaujanti ne mažesnio dėmesio, yra vyrų motyvacija kreiptis ir priimti pagalbą. Dauguma vyrų net nemėgina ieškoti pagalbos, nes nesuvokia, kad jų gyvenime kažkas gali būti kitaip, jie gėdijasi, bijo. Vis dar gaji nuostata, kad tai nevyriška, negražu, gėda. Dažniausiai smurtautojai ateina į krizių centrus po teismo įpareigojimo lankyti smurtinį elgesį keičiančias programas. Teismai kaip poveikio priemonę šią bausmę vis dažniau pradėjo skirti įsigaliojus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui. Ne vienoje užsienio šalyje atlikti tyrimai rodo, kad pakartotinio smurto rizika, smurtaujančiam asmeniui užbaigus elgesio keitimo programą, yra daug mažesnė. Pastebėta, kad net trys dalyvavimo panašioje programoje mėnesiai gali būti efektyvūs: paprastai tie, kurie gali savo elgesį pakeisti, per tokį laiką jau pradeda keistis, o tie, kurie nenori ar negali, per šį laikotarpį paprastai meta šią veiklą ir programos nebaigia (Bubnienė, 2013, p. 1).

Vis dėlto tikras pokytis yra ne paklusimas didesnei galiai, o vidinių nuostatų nulemtas procesas, todėl socialinio darbo su smurtaujančiu asmeniu sėkmė labai daug priklauso nuo paties kliento motyvacijos ir noro keistis. Siekiant skatinti vidinę motyvaciją, anot N. Dirsienės ir kt., svarbu išsiaiškinti, kas sukelia stresą ir lemia smurtinį elgesį, kokia asmens smurtinio elgesio istorija (patirtis vaikystėje, paties įvykdyta nusikalstama veikla, agresyvūs išpuoliai), padėti vyrams suprasti, kaip jų smurtinis elgesys kontroliuoja aukos veiksmus ir jausmus, pažinti nesmurtinio, nekontroliuojamo elgesio formas ir prisiimti atsakomybę už savo elgesį bei jo padarinius (Dirsienė ir kt., 2007, p. 24).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad šiandien Lietuvoje jau teikiama socialinė, psichologinė pagalba smurtaujančiam asmeniui vyrų krizių centruose, probacijos tarnybose, tačiau ji smurtaujančioms asmenims vis dar sunkiai prieinama. Lietuvoje šiandien veikia tik keli vyrų krizių centrai Kaune, Vilniuje, Marijampolėje, Alytuje ir Šiauliuose, o kituose Lietuvos miestuose su smurtautojais dirbama tik probacijos tarnybose, kai kuriuose bendruose krizių centruose, kur vyrai daž-

niausiai patenka tik po teismo priimto sprendimo lankyti elgesį keičiančias programas. Iki tol smurtaujantis vyras negauna beveik jokios jam būtinos pagalbos. Taigi šiandien smurtautojams dažniau suteikiama teisinė pagalba, jie informuojami įvairiais klausimais, vis dėlto visa apimančios socialinės ir psichologinės pagalbos dar labai pasigendama.

2. Tyrimo metodai ir rezultatai

Siekiant išsikelti tikslo – atskleisti socialinės pagalbos galimybes artimoje aplinkoje smurtaujančiam vyrui – 2014 m. balandžio mėnesį atliktas tyrimas Klaipėdos apygardos probacijos tarnyboje ir Telšių krizių centre. Pasirinkti du duomenų rinkimo metodai – kokybinis (interviu) ir stebėjimas. Stebėjimas taikytas minėtų įstaigų smurtinį elgesį keičiančių grupių užsiėmimų metu pagal iš anksto sudarytą planą ir išsikeltus tikslus. Stebėjimo rezultatai pristatomi taikant aprašomąjį metodą. Interviu respondentais tapo septyni artimoje aplinkoje smurtavę vyrai (tekste įvardijami kaip A1, B2, C3, D4, E5, F6, G7), lankantys elgesį keičiančias programas. Vyrams užduoti 6 pagrindiniai atviro pobūdžio klausimai ir keletas papildomų, tikslinančių klausimų. Interviu duomenys interpretuojami taikant turinio (kontent) analizę. Deja, dauguma respondentų atsakinėjo labai lakoniškai – vienu dviem žodžiais, todėl siekiant surinkti išsamesnę informaciją teko užduoti nemažai papildomų klausimų. Lakoniškumas akivaizdžiai matomas cituojamuose atsakymuose.

Surinkti duomenys atskleidė, kad dažniausiai vyrai taiko fizinį ir psichologinį smurtą. Jie ne tik muša, grasina, bet ir žemina, įžeidinėja savo aukas. Rezultatai patvirtina straipsnio pradžioje pateikiamus statistinius duomenis, kad artimoje aplinkoje dominuoja smurtas prieš moteris ir vaikus.

1 lentelė. Smurto artimoje aplinkoje formos

Fizinis smurtas	[<...>, su diržu biški užmečiau ir viskas.], [<...>, vaiką ataudžiau.] (A1) [<...>, paėmiau už pasmakriuko ir taip pajudinau biški.], [<...>, esu jai uždaužęs.] (B2) [<...>, užvažiavau draugei į ausį ir viskas.] (C3) [<...>, biški savo draugei už grandinėles pagriebiau ir liko randai.] (D4) [<...>, uždaviau vieną, kitą kartą.] (F6)
Psichologinis smurtas	[<...>, aš jai biški pagrasinau.] (B2) [<...>, vadindavau piemens šmuote.] (C3) [<...>, esu grasinęs, įžeidinėjęs.] (D4) [<...>, biški garsiai užšaukiau.], [<...>, tada, kai susipykom, sakiau, išmesiu per balkoną.], [<...>, kvaile esu išvadinęs.] (E5) [<...>, aš tau kažką padarysiu, tu bijok manęs.] (F6)

Paminėtina tai, kad nė vienas respondentas nekalbėjo apie ekonominį smurtą. Tai turbūt rodo, kad ne visi respondentai (neatmestina, kad ir moterys, prieš kurias taikomas šios rūšies smurtas) ekonominį smurtą laiko smurtu. Tiesiog tai vertinama kaip tradicinių šeimos vaidmenų, kai pinigus šeimai uždirba vyras, realizacija („aš nešu pinigų, <...>, užvakar daviau, pats neturiu, bet vaikui nešu“ [B2]). Tačiau atsakymuose išryškėjo ir kitas aspektas – šiuolaikiškesnis šeimos vaidmenų suvokimas, ekonominė vyro ir moters lygybė: „<...> aš lygus ir ji lygi. Dabar nebėra taip, kad aš uždirbu daugiau, tu uždirbi mažiau, ne Tarybų Sąjunga. Aš galvoju, kad taip turėtų būti“ (C3); „...ką aš žinau, mūsų šeimoje yra kaip lygybė, galime sakyti, kartais ir aš valgyti darau, su vaikais būnu ir vaikus maudau, nežinau, ir kambarius tvarkau, nėra pas mūsų tokių išskirtinimų kažkokių. Kiekvienas turi savo nuomonę, kiekvienas yra žmogus. Negali taip būti, kad aš turiu kažkam vadovauti ar man kažkas turi vadovauti“ (E5). Toks vaidmenų suvokimas, jei tai nėra apsimestinis noras sukurti geresnį savo įvaizdį, taip pat mažina ekonominio smurto pasireiškimo galimybes.

Nė vienas iš respondentų nepaminėjo ir to, kad naudojo seksualinį smurtą prieš savo sutuoktinę ar vaikus. Nors seksualinis smurtas yra labai paplitusi smurto šeimoje forma, išprievartavimas gyvenant santuokoje vis dar yra tas nusikaltimas, kurio dauguma nenori matyti ir pripažinti. Dažnai manoma, kad šeimose vyras turi besąlygišką teisę lytiškai santykiuoti su žmona ir naudoti jėgą, jeigu ši nenori jo lytiškai patenkinti (Smurtas šeimoje, 2008, p. 18). Taigi gali būti, kad apklausti respondentai nemano nusikalstantys santyki audami su moterimi prieš jos valią. Kita vertus, galbūt jiems šiuo klausimu gėda kalbėti, arba, kaip ir kiti respondentai, jie nelinkę prisiimti atsakomybės už savo veiksmus ir prisipažinti.

Antroje lentelėje pateikiami respondentų teiginiai, iliustruojantys jų požiūrį į smurto priežastis. Iš tiriamųjų atsakymų matyti, kad viena iš smurtavimo priežasčių yra susikaupusios emocijos ir stresas. Vyras išgyvena įvairias emocijas, kurių labai dažnai nesugeba tinkamai išreikšti. Jie linkę laikyti pyktį savyje, kol šis galiausiai prasiveržia. Anot J. Jenkins (1997, p. 97), smurtas susijęs su pykčiu – ilgai kauptu ir neišreikštu arba spontanišku, staiga kilusiu, o paskui išblėsusiu. Ir viena, ir kita pykčio rūšis gali būti pavojinga, bet tai nereiškia, kad pyktis yra blogis. Blogiausia yra tai, kad vyrai nemoka išreikšti savo jausmų arba juos išreiškia nepriimtinais būdais. Negalima neprisiminti ir baimės bei gėdos jausmų, apie kuriuos kalbėta straipsnio pradžioje. Šie jausmai, kylantys dėl ekonominių sunkumų, negebėjimo atlikti stereotipiškai suvoktų šeimos vaidmenų, nepaisomo autoriteto, gali tapti svarbiu agresyvaus, smurtinio elgesio impulsu.

2 lentelė. Smurto artimoje aplinkoje priežastys

Smurto artimoje aplinkoje priežastys	Emocijos ir stresas	[<...>, gal buvo kaupės, kaupės, gal tas toks dalykas, kaupės, kaupės, kaupės, kaupės, nu, kaip sakiau, iš šiukšlinės ištraukiau.] (C3) [<...>, man toks pyktis paėmė.] (B2) [<...>, tas pyktis.]; [Ir nedarbas, ir tų pinigėlių trūksta.] (F6) [<...>, blogos nuotaikos grįžau.] E5 [Kad vietos mažai, vieno kambario bute – aštuoni žmonės.] (A1)
	Alkoholis	[<...>, aš išgėręs buvau.] (A1) [<...>, biški buvau išgėręs, nedaug, kokį šimtą gramų.] (B2) [<...>, gal alkoholis nebuvo ta didelė problema.] (C3) [<...>, buvau išgėręs.] (D4) [<...>, aš parėjau girtas.] (E5) [<...>, gal per daug buvau išgėręs.] (F6)
	Priekaištai, frustracija	[<...>, jam buvo pasakyta atsiprašyk ir viskas, jis nei pusė žodžio, jam niekas neįdomu. Jis visada teisingas, o man nepasirodė taip.] (A1) [<...>, vieną, antrą, kokius 5 kartus prašiau susitvarkyti, o ji mane ant trijų raidžių pasiuntė.] (B2) [<...>, dar brangioji žodį vieną, ten kitą.] (C3) [<...>, pradėjo priekaištauti dėl televizoriaus žiūrėjimo garsiai.] (D4) [<...>, ji kažką pradėjo burbuliuoti.], [<...>, tą dieną darbe buvau koją išsisukęs.] (E5)

Kitas aspektas, į kurį svarbu atkreipti dėmesį – visi respondentai nurodė, kad smurtą taikė būdami neblaivūs. Pasak K. Miškinio, girtaujantis asmuo įgyja amoralinių, asocialių bruožų, smunka jo vertybinės orientacijos. Grįžęs į namus, girtuoklis triukšmauja, keikiasi, gąsdina žmoną, vaikus, mušasi (Miškinis, 2003, p. 318). Respondentų atsakymai – tai dar vienas patvirtinimas, kad alkoholis didina smurto riziką šeimoje. Neblaivių vyrų smurto proveržį dažnai išprovokuoja girdimi priekaištai, kurie sukelia nepasitenkinimą ir agresiją. Kaip teigia respondentai: „Dar brangioji žodį vieną, ten kitą“ (C3); „pradėjo priekaištauti dėl televizoriaus žiūrėjimo garsiai“ (D4); „ji kažką pradėjo burbuliuoti“ (E5).

Kalbant apie smurto prieš vaikus atvejus, dažniausia priežastis – nepaklusimas, pareigų nevykdymas. Abu respondentai, kurie nurodė smurtavę prieš vaikus, tai darė šiems nepaklusus, atsikalbinėjus: „...jam buvo pasakyta atsiprašyk ir viskas, jis nei pusė žodžio, jam niekas neįdomu. Jis visada teisingas, o man nepasirodė tai“ (A1); „...vieną, antrą, kokius 5 kartus prašiau susitvarkyti, o ji mane ant trijų raidžių pasiuntė“ (B2). Fizinę bausmę šie tėvai supranta kaip auklėjimo priemonę, kuri jiems atrodo teisinga ir priimtina. Pastebima, kad fizinių bausmių priskyrimas smurtiniams veiksams vis dar sukelia tokį elgesį su vaiku praktikuojančių tėvų pasipriešinimą (Kairienė, 2010, p. 337). Respondentas A1 išreiškė būtent tokį

nepasitenkinimą: „Tik dabar tokie įstatymai yra kvaili, vaikams viskas galima, o mums nieko negalima.“

Deja, dažniausiai tai reiškia nekritiškai perimtus auklėjimo modelius iš savo tėvų šeimos, pačių smurtautojų vaikystėje patirtas fizines bausmes: „Aš savo laikais būčiau parūkęs, mano tėvai ne taip būtų ataudę, kad aš negalėčiau ant subinės atsisėsti, o dabar pasakysi ką nors, liksi kaltas“ (B2); „esu gavęs, <...>, ne kiekvieną kartą, o kas nėra gavęs, mano manymu, daug kas yra gavę rusų laikais“ (A1). Jei tėvų šeimose buvo taikomos fizinės bausmės ir jos vertintos kaip priimtina, veiksminga auklėjimo priemonė, tai sukūrus savo šeimą ir susilaukus vaikų, tikėtina, bus vadovaujamas tokiais pat auklėjamosiomis nuostatomis kaip ir savo tėvų šeimoje (Kairienė, 2010, p. 338).

3 lentelė. Smurto padariniai

Smurto padariniai šeimos nariams	Padariniai moteriai	[<...>, liko randai.]; [<...>, draugė paskutinį kartą verkė po šito įvykio.]; [<...>, įskaudinau, mačiau, kad ji po to blogai jautėsi.] (D4) [...mėlynė atsirado.] (F6)
	Padariniai pačiam smurtautojui	[<...>, aišku, nemalonu čia vaikščioti, bet kur dingsi.] (A1) [<...>, nenori tegul negyvena, bet man liūdna, pasikalbėti norisi kartais.]; [<...>, aišku, nemalonu.] (B2) [<...>, nelabai kaip, aišku.] (D4) [Kvailai iš tikrųjų, dvi paras atsėdėjau KPZ ir tai neaišku už ką, kad pašūkavau. Ir dar čia metus reiks šliaužioti. Kvailai, ir dabar dar kvilai jaučiuosi.]; [Jaučiau pyktį ant savęs.] (E5) [Labai blogai mane paveikė, <...>, areštinėje nemalonu, <...>, kiek dabar čia vaikščioti reikia.] (F6)
	Teigiami pasikeitimai	[Balso nebekeliu, tyliau ir viskas, <...>, nei pusės žodžio niekam nebesakau.] (A1) [Mažiau geriu, čia tai faktas.]; [<...>, daug kas pasikeitė, labai daug, aš ir darbe kitaip bendrauju, nebesakau negražių dalykų, keiksmazodžių.] (C3) [<...>, gal ji dabar ramesnė yra, gal aš ramesnis, mažiau stengiamės vienas kitam atsikalbinėti.] (E5) [<...>, gal kitaip pradėjau mąstyti biški, nusprendžiau taip baisiai nebe kontroliuoti jos tiek.] (F6)
	Skyrybos	[<...>, pasikeitė, kad aš nebegyvenu ten.] (B2) [dabar vyksta skyrybų procesas, mes gyvename atskirai.] (G7)

3 lentelėje pateikti respondentų atsakymai atskleidė, kad vyrai nėra linkę matyti savo smurto sukeltų padarinių šeimos nariams, retas kuris suvokia panaudoto

smurto pasekmes moteriai. Tik du respondentai (D4 ir F6) įvertino savo smurtinio elgesio pasekmes. D4 buvo mažiausiai kalbus, dažniausiai atsakinėjo į klausimus „taip“, „ne“, todėl teko užduoti daug papildomų klausimų. Jis prisipažino, kad po jo smurto moteriai ant kaklo liko randai. Be to, moteriai tai sukėlė psichologinę traumą, nes „draugė paskutinį kartą verkė po šito įvykio, <...>, įskaudinau, mažiau, kad ji po to blogai jautėsi“.

Tyrimas atskleidė, kad toli gražu ne kiekvienas vyras yra linkęs pripažinti ne tik smurto padarinius, bet ir savo kaltę. Dažnai jie apskritai neigia, kad smurtavo šeimoje. E5, atsakydamas į klausimą, kaip atsitiko, kad jis atsidūrė krizių centre, atsakė, kad „kažką garsiai užšaukiau, kaimynai mentus iškvietė, žmona susinervinusi buvo, parašė pareiškimą ir viskas“. Pasak šio respondento, jokio smurto šeimoje nebuvo, jis to nepripažįsta, nors teismui atrodo kitaip, ir vyras pripažintas kaltu. Respondentas B2 taip pat nepripažįsta savo kaltės, teigia, kad sugyventinė jį nekaltai apkaltino: „Vieną kartą jinai man buvo užtaisiusi vieną normalų tokį irgi, kur tikrai to nebuvo, grynai tikrai to nebuvo.“ Paprašius patikslinti, respondentas atsakė: „Tipo, kad aš ją ten norėjau papjauti.“

Panašiai kalba ir G7: „Niekada gyvenime, <...>, o už ką ją mušti, už ką mušti, dar moterį, gyvenime nesu rankos pakėlęs.“ Tokie respondentų žodžiai puikiai iliustruoja N. Dirsienės ir kt. (2007) teiginius, kad smurtautojui būdingas prievartinio elgesio ar jo sunkumo neigimas, netikėjimas, kad smurtiškas elgesys gali turėti neigiamų pasekmių. Labai dažnai dėl savo poelgio smurtautojas kaltina kitus, ypač auką.

Vis dėlto smurtavę vyrai puikiai suvokia ir jaučia smurto pasekmes sau pačiam. Dažniausiai jos susijusios su būtinybe lankytis krizių centre ar probacijos tarnyboje, papildomais rūpesčiais („...aišku, nemalonu čia vaikščioti, bet kur dingisi“ (A1); „...kvailai iš tikrųjų, dvi paras atsėdėjau KPZ ir tai neaišku, už ką, kad pašūkavau. Ir dar čia metus reiks šliaužioti. Kvailai, ir dabar dar kvailai jaučiuosi“ (E5); „...labai blogai mane paveikė, <...>, areštinėje nemalonu, <...>, kiek dabar čia vaikščioti reikia“ (F6). Tiesa, kartais jie išgyvena ir sąžinės graužatį, kaltės jausmą („Man tai yra liūdna, aš noriu vis tiek su kažkuo pasikalbėti, vienas pats visados, va, problema, <...>, kartais nėra nuotaikos, nieko nėra, iš kampo į kampą vaikštai“ (B2). Tokie teiginiai rodo, kad ne visi vyrai suvokia savo padarytos žalos rimtumą, jie nemato smurto pasekmių kitiems arba nedrįsta apie tai kalbėti, gėdijasi prisipažinti. Anot N. Dirsienės ir V. Reikertienės (2008), smurtinio elgesio pasekmių įsisąmoninimas yra kertinis elgesio keitimo akmuo. Galbūt šie respondentai dar nėra pasiruošę keisti savo smurtinio elgesio, jie dar turi nueiti ilgą kelią keitimosi link, kol sugebės suvokti savo smurtinio elgesio pasekmes artimiesiems.

Džiugu, kad daliai respondentų išgyventos pasekmės padėjo priimti tam tikrus sprendimus ir bent laikinai teigiamai pakeisti savo elgesį: „...balso nebekeliu, tyliu

ir viskas, <...>, nei pusės žodžio niekam nebesakau“ (A1); „...gal ji dabar ramesnė yra, gal aš ramesnis, mažiau stengiamės vienas kitam atsikalbinėti“ (E5). Akivaizdūs teigiami pokyčiai respondento, kuris užbaigė elgesio keitimo programą: „Man padėjo šis šešetas pamokų, aišku, aš nepasikeičiau, aš išvis nemečiau gerti, bet mažiau geriu, čia tai faktas <...>, aš, būna, pasakau ir brangiajai kažką, bet mes bendraujam kaip lygus su lygiu, daug kas pasikeitė, labai daug, aš ir darbe kitaip bendrauju, nebesakau negražių dalykų, keiksmazodžių. Daug kas pasikeitė. Didelis pliusas čia“ (C3). Belieka prisiminti minėtus D. Bubnienės (2013) žodžius, kad net trys mėnesiai tokios programos gali būti veiksmingi.

Atsakydami į klausimą, kokios institucijos suteikė pagalbą, smurtavę vyrai įvardijo tris: teisėsaugos institucijos (policija, prokuratūra, teismas, advokatai), probacijos tarnyba ir krizių centrai. Šiuo atveju reikėtų patikslinti, kad policijos, prokuratūros ir teismo darbuotojai nurodyti kaip asmenys, su kuriais respondentai susidūrė po smurto atvejo, tačiau, jų nuomone, iš šių institucijų pagalbos nesulaukė. Vis dėlto vertinant respondentų atsakymus galima teigti, kad teisėsaugos institucijos teikia dvi iš anksčiau minėtų pagalbos rūšių – teisinę ir informacinę pagalbą. Visapusiškesnė pagalba daugiausia buvo teikiama probacijos tarnyboje, vieno respondento atveju – krizių centre. Akivaizdu, kaip teigia N. Dirsienė ir V. Reikertienė (2008), kad smurtiniu elgesiu pasižymintis asmuo dažniausiai paliekamas be kompleksinių paslaugų: jis patenka tik į teisėsaugos pareigūnų darbo lauką, o būtent socialines paslaugas teikiantys specialistai turėtų tapti geriausiais jo patarėjais ir pagalbininkais, siekiant keisti smurtinį elgesį, mokant naujų bendravimo ir krizių įveikos būdų (Dir sienė, Reikertienė, 2008, p. 50). Vyrai konsultuojami probacijos tarnybos specialistų, jie lanko elgesį keičiančias programas, grupių užsiėmimus, tačiau vis dar trūksta įstaigų, ypač Žemaitijoje, kur būtų teikiama kompleksinė pagalba smurtaujančiam asmeniui.

Tai labai aktualu, matant, kad smurtavę vyrai nenoriai pripažįsta pagalbos reikalingumą, nemano, kad jiems iš viso reikia kokios nors pagalbos. Respondentų pozicija dėl pagalbos reikalingumo pateikta 4 lentelėje.

Kaip specialistų pagalba gali pakeisti skeptišką vyrų požiūrį, puikiai iliustruoja respondento C3 žodžiai: „Po pirmos pamokos man juokas ėmė, aš juokdavaus ir per antrą, ir per trečią pamoką, o, pavyzdžiui, po trečios pamokos, ketvirta, penkta, šešta jau kitaip pradėjau žiūrėti. Iš pat pradžių galvojau, čia durniai susirinko, pasiklausysiu ir išeisiu, debilai pašnekės, ai, pasėdėsiu. Jo, iš pat pradžių man čia bausmė buvo, teismo sprendimas. Pirmą, antrą, trečią kartą man atrodė bausmė, o jau kitus kartus aš iš darbo anksčiau išvažiuodavau, važiuoju namo – man reikia į pamokas. Aš pareidavau kitoks, aš čia išsivalau emociškai, pareinu su pliusu, visai kitaip.“ Respondentui suteikta pagalba buvo labai svarbi ir reikalinga, jo gyvenime įvyko ryškūs pokyčiai, pagerėjo santykiai su žmona: „Ne šimtu, bet aštuono-

„niasdešimt procentų mano santykiai pagerėjo su žmona. Džiaugiuosi tuo dabar.“ Šias mintis patvirtina ir J. Gilligano patirtis: „Po trisdešimties metų darbo su pavojingiausiomis mūsų visuomenės pagimdytomis asmenybėmis aš esu įsitikinęs, kad negalima nuleisti rankų ir palikti likimo valiai nė vieno iš jų. Net sunkiausiai gydomi smurtautojai gali išmokti gyventi su aplinkiniais konstruktyviai, o ne destruktvyviai. Taigi yra daugybė priežasčių, dėl kurių net tie, kurie jaučia vien neapykantą kiekvienam pavojingam nusikaltėliui pasaulyje, galėtų nuspręsti (savo pačių naudai), kad šie žmonės verti didžiausio mūsų dėmesio“ (Gilligan, 2002, p. 123).

4 lentelė. Vyrų požiūris į pagalbą

Pagalba smurto atveju reikalinga	[<...>, kas nesupranta, tiem gal ir reikia.] (A1) [<...>, jo, čia labai reikalingas tas dalykas, žiauriai.] (C3) [Iš dalies jo. Reikalinga tokia pagalba, kurią suteikė specialistas.] (D4)
Pagalbos nereikia	[Aš pats suprantu, ką galima daryti, ko nebegalima daryti, pasimokiau, užtenka man to.] (A1) [Nereikia man tos psichologinės pagalbos, man čia jau nusibodo, <...>, turiu eiti čia, kad man dar visokias nesąmones šnekėtų.] (B2) [Netikiu aš tuo, netikiu psichologais, netikiu dvasiom, <...>, va ten, kad atsisėdau, mes kažką pakalbam, kažką papasakojam, aš netikiu, kad man tas gali padėti.] (E5) [Pagalbos man nereikia, aš pats galvoju.] (F6) [Aš ir be to pats viską suprantu, pats suprantu.] (G7)

Be jau minėtų žodžių, respondentas C3 išsakė mintį, kad į smurtinį elgesį keičiančią grupę reikėtų ateiti abiem partneriams: „Ateitume abu, pasiklausytume čia, pasėdėtume kartu ir suprastume. Ateitų iš karto abu, o tada visai kitaip.“ Iš tikrųjų kartais smurtinis elgesys priklauso nuo abiejų pusių, nes trūksta bendravimo, konfliktų sprendimo įgūdžių, pagarbos vienas kitam. Tai patvirtina ir psichologė, smurtinio elgesio keitimo programos vadovė D. Bubnienė (2013): „Kartais tokiems grupių dalyviams ateina įžvalgos, kad pagalba reikalinga abiem poros nariams. Ir tai yra tiesa, su kuria mes sutinkame: kai žmonės lieka gyventi šeimoje, jie abu turėtų išmokti gerbti vienas kito poreikius, tapti labiau supratingi, empatiški ir tolerantiški kito nuomonei. „Neužvirinti“ konflikto, nekovoti tarp savęs, o santykius grįsti pagarba vienas kitam.“ Tokia abipusė pagalba kol kas teikiama tik vyrų krizių centruose.

Deja, dauguma smurtavusių vyrų į jiems teikiamą pagalbą žiūri priešišškai, į bandymus padėti reaguoja gynybiškai, nepripažįsta savo kaltės. Šioje situacijoje labai svarbi galėtų būti socialinio darbuotojo pagalba, motyvuojant smurtavusį asmenį pokyčiams, teikiant reikiamas socialines paslaugas. Tačiau socialinių dar-

buotojų pagalbos sulaukia tik tie smurtautojai, kurie dirba pagal krizių centruose vykdomas programas, tuo tarpu dauguma vyrų nukreipiami į probacijos tarnybas, kur nėra socialinių darbuotojų, o elgesio keitimo programas vykdo apmokyti tarnybų pareigūnai. Žinoma, negalima nuvertinti šių specialistų dedamų pastangų, jie atlieka ir socialinio darbuotojo vaidmenį, tačiau dažniausiai turi teisininko išsilavinimą ir negali suteikti visavertės socialinės pagalbos kaip profesionalūs socialiniai darbuotojai. Ne vienas respondentas savo atsakymuose nurodė, kad su socialiniais darbuotojais nebendravo, iš jų pagalbos nesulaukė ir nenori sulaukti, išskyrus vieną atvejį, kai socialinis darbuotojas reguliariai lankėsi smurtavusio vyro šeimoje. Atsakymai pateikti 5 lentelėje.

5 lentelė. Socialinio darbuotojo pagalba

Socialinė pagalba buvo suteikta	[Socialinė darbuotoja ir taip pas mūsų vaikšto, mažiausiai kartą į savaitę, dėl vaikų, pažiūrėti, kaip sekasi gyventi, kaip ką, <...>, paklausia, kaip sekasi, kaip vaikai, kaip jūs? Kalbėjo su manim ir po to įvykio.] (A1) [<...>, inspektorai iš dalies informuoja tam tikrais klausimais.] (D4)
Socialinė pagalba nesuteikta ar jos nereikia	[<...>, socialinės pagalbos trūktų, net labai.] (B2) [Ne, socialinis darbuotojas su manim nedirbo.] (C3) [Ne, neteikė man niekas jokių paslaugų.] (F6) [Ne, man nereikia soc. darbuotojo pagalbos.] (E5) [Man niekada nereikėjo nieko, aš pats dirbau.] (G7)

Socialinės pagalbos smurtavusiems vyrams trūkumą puikiai iliustruoja respondento B2 žodžiai: „Aišku, aš turiu tų privilegijų, bet aš nežinau, kur eiti, juk turėtų kokią pašalpą duoti, kažką dar ar ką tai, niekur nieko negaunu, <...>, niekas manęs neinformuoja, nekonsultuoja, <...>, socialinės pagalbos trūktų, net labai.“ Taigi socialinės pagalbos teikimo smurtavusiems vyrams galimybės gana ribotos, daugelis respondentų visavertės socialinio darbuotojo pagalbos nesulaukia. Respondentų teiginiai patvirtina ne kartą išryškėjusį poreikį probacijos tarnyboje įsteigti socialinio darbuotojo pareigybę. Kol kas Lietuvoje probacijos tarnybose neįsteigtas nė vienas socialinio darbuotojo etatas.

Dar viena galimybė smurtavusiems vyrams gauti socialinę pagalbą ir pradėti bendradarbiauti su socialiniais darbuotojais yra smurtinį elgesį keičiančių grupių užsiėmimai, vykstantys krizių centruose. N. Dirsienės ir kolegų teigimu, grupių vedėjai gali būti tiek socialiniai darbuotojai, tiek psichologai, tiek specialiai pasirengę asmenys – vyrai ir moterys (Dirsiene ir kt., 2007, p. 24). Tai reiškia, kad socialinę pagalbą socialinis darbuotojas gali teikti organizuodamas smurtinį elgesį keičiančias grupes. Siekdami išsiaiškinti specialisto vaidmenį, gebėjimus ir savybes, kurie būtini norint vesti smurtinį elgesį keičiančios grupės užsiėmimus, pasitelkėme stebėjimo metodą.

Stebėjimo duomenys leidžia iš arčiau pažvelgti į specialistų vykdomą veiklą užsiėmimų metu, būtinus gebėjimus. Elgesio keitimo grupių užsiėmimai – tai toks intervencijos metodas, kuriuo siekiama dalyvius sutelkti į terapinę visumą per keletą standartizuotų sesijų, šiam procesui vadovauja specialistas. Taigi specialisto žinios ir įgūdžiai yra vienas svarbiausių tokių užsiėmimų sėkmės veiksnių. Stebėtos grupės užsiėmimų metu vedantieji siekė padėti smurtavusiems vyrams suprasti smurtinio elgesio ištakas, eigą ir formas. Nagrinėtos šios temos: 1) bendravimo trukdžiai; 2) konflikto eiga; 3) psichologinė gynyba; 4) neigiami žodžiai; 5) santykiai šeimoje, šiltas ir šaltas bendravimas; 6) agresijos priežastys; 7) vyrų ir moterų skirtumai; 8) poreikiai. Grupinių užsiėmimų metu smurtavusiems vyrams buvo teikiama informacija (šviečiamasis pagalbos aspektas), psichologinės konsultacijos ir socialinė pagalba. Stebėta diskusija apie poreikius atskleidė, kad didžioji dauguma vyrų patenkina tik fiziologinius poreikius, jais ir apsiriboja. Du vyrai buvo palypėję šiek tiek aukščiau – ant antro (saugumo poreikių) laiptelio. Dar du vyrai buvo pasiekę trečią laiptelį – socialiniai poreikiai. Grupėje neatsirado nė vieno vyro, kuris, juos stebint, būtų aukštesniame nei trečias A. Maslowo poreikių piramidės lygmuo. Remdamiesi šiais duomenimis galime daryti prielaidą, kad vyrai nepatenkina savo poreikių, jaučiasi nesaugūs, nemylimi, neturi artimų santykių, nerealizuoja savęs gyvenime. Šių poreikių nepatenkinimas, remiantis frustracijos – agresijos teorija, taip pat gali lemti didesnę agresyvumą, polinkį smurtauti.

Grupinių užsiėmimų vedantysis turi gebėti kontroliuoti situaciją, laikytis nustatytų taisyklių, kad dalyviai ugdytųsi gebėjimą priimti atsakomybę už savo poelgius (pavėlavęs vyras nepriimtas į tos dienos užsiėmimą), demonstruoti aiškias, vienareikšmiškas nuostatas smurto atžvilgiu, būti empatiški, gebėti pastebėti teigiamus dalyvių pokyčius (stebėtų užsiėmimų metu buvo pabrėžiami teigiami dalyvių pokyčiai bendraujant, keičiant savo išvaizdą, aprangą) ir juos įvardyti (pagyrimas ir teigiamas įvertinimas akivaizdžiai keitė stebėtų vyrų nuotaiką, bendravimą, jie pradėdavo šypsotis, keisdavosi veido išraiška, šiuo atveju labai pravertė geras vedančiųjų humoro jausmas), pažymėti kiekvieno dalyvio asmeninius pokyčius, nesmerkti ir neteisti jų, tikėti vyrų galimybe pasikeisti. Stebėtų užsiėmimų vedančiųjų veiksmai tarsi atkartotojo W. Kisthardto mintis, kad siekiant paskatinti kitą žmogų atsiskleisti, svarbu ir pačiam pateikti informacijos apie save, pasitelkus paprastą, kasdienį kalbėjimo būdą, humorą, reikia tikėti žmogaus galimybėmis (Kisthardt, 2013, p. 67–73).

Grupiniuose užsiėmimuose stebėta ne tik vedančiojo veikla, bet ir dalyvių elgsena. Natūralu, kad vyrai elgėsi skirtingai: vieni jų labiau buvo linkę tylėti, kalbėjo tik tada, kai ateidavo jų eilė, specialistui paprašius visiems iš eilės pasisakyti. Kiti vyrai – atvirkščiai, kalbėjo daug, replikuodavo, juokdavosi, šmaikštaudavo. Pastebėta tendencija, kad vyrų aktyvumui įtakos turi lankytų susitikimų skaičius. Vyrai,

dalyvaujantys ne pirmuosiuose grupės susitikimuose, buvo atviresni, drąsesni, labiau pasitikintys savimi. Tie, kurie į užsiėmimą atėjo pirmą ar antrą kartą, dažniausiai buvo kuklūs, elgėsi gynybiškai, nepripažino savo kaltės, buvo tarsi užsidarę „kiaute“. Galima daryti prielaidą, kad grupėje vykdoma veikla po truputį mažina vyrų gynybą, keičia jų mąstymą, požiūrį, dėl to vyrai tampa atviresni, drąsesni. Kai kurie susikoncentruodavo ties grupės veikla, pasižymėdavo svarbius, įdomius dalykus savo užrašuose, labai gerai prisimindavo praėjusiuose susitikimuose aptartus dalykus.

Stebint surinkti duomenys, kaip vyrai suvokia smurto pasekmes, patvirtina interviu rezultatus: dalis vyrų minėjo pašlijusius santykius su žmona, pastebėjo nukentėjusių moterų prastą savijautą, išgyvenimus, paminėjo įvykusias skrybybas, vis dėlto dauguma vyrų mato tik juos konkrečiai paveikusias pasekmes (mini, kad buvo nubausti, kad jiems reikia lankyti elgesį keičiančias grupes) ir tuo labai nepatenkinti.

Stebėjimo ir interviu duomenys sutapo ir smurto priežasčių atveju. Vyrai kaip smurto priežastis per užsiėmimus nurodė alkoholį, ekonominius sunkumus, moterų priekaištus, pretenzijas. Tačiau grupinių diskusijų metu išryškėjo viena priežastis, kuri nepaminėta nė viename interviu – tai nesikalbėjimas, nemokėjimas bendrauti vienas su kitu. Tai galima vertinti kaip užsiėmimų vedančiųjų nuopelną keičiant vyrų požiūrį, suteikiant platesnį smurto reiškinių suvokimą.

Išvados

Į atliekamą tyrimą neįtraukta smurto artimoje aplinkoje prevencija, tačiau literatūros analizė ir tyrimo rezultatai atskleidė, kad daugiausia dėmesio skiriama tiesioginei (arba tretinei) prevencijai, kuri nukreipta į jau žinomas smurto aukas bei smurtautojus. Platesnis ansaktyvosios prevencijos priemonių spektras padėtų išvengti ne vieno smurto atvejo ir palengvintų tiesioginės prevencijos specialistų užduotį. Šiuo metu smurtavę vyrai sulaukia informacinės, teisinės, psichologinės ir socialinės pagalbos, tuo tarpu socialinė-psichologinė pagalba per mažai išplėto-ta, stokojama specialistų, socialinių darbuotojų įtraukimo į šį procesą.

Smurtavę vyrai nelinkę pripažinti savo kaltės ir pastebėti pasekmių artimie-siems. Jie dažniau pabrėžia smurto sukeltas pasekmes sau, tačiau tyrimas parodė, kad kryptinga kompleksinė pagalba, ypač teikiama krizių centruose, gali veik-smingai pakeisti vyrų požiūrį, tapti jų asmenybės ir elgesio pokyčių pradžia. Todėl svarbu atrasti būdų, kaip kuo daugiau smurtavusių vyrų nukreipti į elgesį keičian-čių grupių užsiėmimus krizių centruose.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad socialinio darbuotojo pagalbos smurtaujančiam vyrui galimybės yra neišnaudojamos, jis retai visavertiškai įsitraukia į pagalbos procesą. Dažniausiai jo funkcijas atlieka probacijos tarnybos specialistai, kurie konsultuoja, informuoja, motyvuoja smurtaujančius vyrus keisti esamą situaciją. Didžiausias socialinio darbuotojo veiklos potencialas glūdi smurtinį elgesį keičiančios grupės veikloje, kai galima intensyviai, kompleksiskai dirbti su smurtautojais, įtraukiant šeimos narius ir kitus socialinio tinklo dalyvius. Platesnio smurtautojo socialinio tinklo įtraukimas į pagalbos procesą galėtų prisidėti prie praktiškai neišnaudojamo socialinio darbuotojo, kaip tarpininko, vaidmens išplėtimo, o netolimoje ateityje galėtų tapti mediacijos proceso dalimi.

Gauta 2014 06 02

Pasirašyta spaudai 2014 09 29

Literatūra

- Barker, R. L. (2003). *The social work dictionary*. Washington: NASW Press.
- Bubnienė, D. *Smurto artimoje aplinkoje ypatumai dirbančių su smurtautojais akimis*. Prieiga internete: <http://www.seimos.org/DBubniene.pdf> [žiūrėta 2014-02-08].
- Dirsienė, N. ir kt. (2007). *Metodinės rekomendacijos, skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams*. Kaunas.
- Dirsienė, N., Reikertienė, V. (2008). *Smurtinio elgesio keitimo metodika*. Vilnius.
- Gilligan, J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius.
- Gilligan, J. (2007). *Smurtas. Apmąstymai apie nacionalinę epidemiją*. Vilnius.
- Jenkins, J. (1997). *Šių laikų dorovinės problemos*. Vilnius.
- Juodraitis, A. (2003). Nepilnamečių priežiūros institucijų ugdytinių adaptacijos socioedukacinės prielaidos. *Socialinis darbas* 1 (3): 30–40.
- Jovaišas, K. (2009). *Smurto šeimoje prevencija: Iliuzijų anatomija*. Vilnius.
- Justickis, V. (2004). *Kriminologija*. Vilnius.
- Kairienė, B. (2010). Vaikai, patyrę smurtą šeimoje. *Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vilnius: MRU leidybos centras, p. 322–354.
- Kisthardt, W. E. (2013). *Integrating the core competencies in strengts-based, person-centered practice*. In: D. Saleebey. *The strenghts perspective in social work practice*. Upper Saddle River: Pearson.
- Legkauskas, V. (2008). *Socialinė psichologija*. Vilnius.
- Liaudinskienė, G., Leliūgienė, I., Abromaitienė, L. (2003) Resocialisation of juveniles as organized social educational process. *Socialiniai mokslai* 1 (38): 93–99.
- Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. (2011). *Valstybės žinios*, Nr. 72.
- Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. (2011). *Valstybės žinios*, Nr. XI-1860.
- Lietuvos Respublikos nutarimas dėl Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos 2007–2009 metų plano patvirtinimo. (2006). *Valstybės žinios*, Nr. 144-5474.
- Marshall, G. (1998). *Dictionary of sociology*. New York: Oxford.
- Miškinis, K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime: knyga kiekvienam, norinčiam šeimoje siekti darnos ir išvengti nesklaidumų, užauginti gerus vaikus ir būti laimingam*. Kaunas.
- Narkauskaitė, L., Krupskienė, A. (2011). Smurtas – visuomenės problema. Smurto samprata. *Smurto paplitimas Lietuvoje 2011 m.*
- Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba*. (2008). Vilnius.
- Žukauskienė, R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius.

POSSIBILITIES OF SOCIAL WORK SUPPORT FOR DOMESTICALLY VIOLENT MALES

Valdas Rimkus, Aušra Motuzaitė

Summary

According to the data of the Department of police under the Ministry of Interior of Lithuanian Republic in year 2013 women were the most frequent targets of violence (8322 cases), with children (739 cases) and men (1128 cases) lagging far behind. Men, however, make up the majority of suspects: in 2013 they composed 93.5 % (8151 cases) of all suspects in domestic violence while women and children only 5.7 % (501 cases) and 0.7 % (62 cases) respectively.

Successful family violence prevention is hardly possible without providing help for abusers themselves. Although positive tendencies are visible (National strategy of reducing violence against women out of total amount of 350 thousands litas in 2013 allocated 70 thousands to finance organizations providing help for abusers), the overall picture is not so positive. In the National Programme for the Prevention of Domestic Violence and Provision of Assistance to Victims 2014-2020, support for abusers is not even mentioned. Lack of consistent attention towards the help for domestic abusers and the attitudes of men and society in general towards this problem, are amongst the most likely contributing factors that today in Lithuania there are only several male crisis centres operating in Kaunas, Vilnius, Alytus, Marijampolė and Utena, which provide support for abusers. Violent males are offered only random access to social and psychological help. They usually are arrested or fined, yet these punishments doesn't solve the domestic violence problem. Vice versa, the abuser returns to family even more aggressive and hostile.

On the other hand, the theoretical and practical basis of social work support for violent men in Lithuania is in initial stages of development. As of today there are scarce scientific research into the principles and methods of work with abusers. Lack of defined milestones for social work approach towards the problem raises the need for deeper research into the field. Thus, the aim the article is to reveal the possibilities of social work support for domestically violent males.

Obviously, causes for violence lie in every level of social environment: individual (genetic, feelings of fear and shame, earlier experiences) and communal or societal (social relations, poverty and unemployment as sources for shame and humiliation, social norms, society's attitudes towards gender roles). Naturally, process of helping abuser (or in this case also resocializing, as we speak about those who have already committed offense) should address each of these levels. It is

argued that the final result of helping process (or resocialization) should provide for needs, internalize constructive values and aspirations and compensate for health and psychological problems. Leaning on opinions of A. Juodraitis (2003) and G. Liaudinskienė, I. Leliūgienė, L. Abromaitienė (2003) the resocialization process should address educational aspect (acquiring new knowledge, skills and abilities), psychological aspect (behaviour changing programmes), social aspect (solving social problems and changing social environment) and legal aspect (control and responsibility).

The research was carried out in April, 2014, in Probation office of Klaipėda county and Telšiai crisis centre. Two methods of data gathering were chosen – observation and interviewing. Observation took place during the meetings of behaviour changing groups in said institutions, while the respondents for interviewing became seven men involved in family violence who attended those meetings. Interview consisted of 6 main open questions and several additional orienting questions.

The research results reveal that domestically violent males receive informational, legal, psychological and social help, however, the component of social-psychological help is underdeveloped, lack of involvement of social workers is felt.

Domestically violent males are not willing to accept their guilt and notice the consequences of violence for the victims. They rather tend to stress the consequences for themselves. However, the research results show that complex helping process, especially that in the male crisis centers, is able to effectively alter the attitudes of males and serve as the beginning for more serious changes. Thus it's important that the biggest possible number of domestically violent males reach crisis centers.

Possibilities of social work support also are underutilized. Social workers rarely participate in the support process from the beginning to finish. Usually the role of social worker is carried out by probation officers. The biggest potential for social workers lies in the activities of behaviour changing groups. Involvement of a wider social network would add to development of the mediator's role.

